

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
Sociální antropologie- sociální práce

"Distribuce a konzumace zboží a služeb v substituční ekonomii nepodléhá pravidlům volného trhu, ale řídí se svými vlastními zákony."

Seminář k úvodu do sociální antropologie

Zita Kučerová

UČO: 414972

1. semestr

2012

Jedno eskymácké přísloví, které dobře vystihuje mentalitu nejen primitivních společností, ale také mentalitu Nového světa, praví: „Dary dělají otroky stejně, jako biče dělají psy“(Soukup, s. 380, 2011). Toto nadčasové přísloví poukazuje na problematiku výměny darů a povinnosti je oplácet. V Evropě a ve vyspělých státech funguje tržní směna. „Trhem nazýváme každé místo, kde se shromažďují prodejci a dostávají od kupujících něco za své výrobky, přičemž cena je stanovena dohodou“(Murphy,s.140, 2008) V této době je trhem také internet. U archaických společností je tomu jinak, ekonomie se řídí kulturními vzorci daných společností. Malinowský dokonce říká, že v případě nemoderních společností nemůžeme mluvit o ekonomických systémech.

Substituční ekonomie je oblast ekonomie, která se zabývá hodnotami, institucemi, rolami a seskupeními, které jsou součástí systémů výroby a rozdělování výrobků a služeb. Spousta primitivních společností nemá základní směnnou jednotku, tedy peníze, díky nimž by se daly vypočítat další ekonomické hodnoty. Z tohoto důvodu nejsou moderní ekonomické teorie pro antropology vždy využitelné (Murphy, 2008). „Specifikum ekonomické antropologie spočívá nejen ve využití antropologických metod a technik výzkumu, ale i ve snaze interpretovat ekonomické jevy a procesy v širokém kulturním kontextu dané společnosti“ (Soukup, s. 374, 2011).

Nejstarším systémem směny je reciprocita, tedy vzájemná výměna. Vzájemná výměna funguje pomocí daru a očekávání, že za něj dostaneme věc jinou ve stejné hodnotě. Reciproční výměna slouží především k posílení vztahu mezi dvěma obdarovávanými osobami. Bourdieu z roku 1998 upozorňuje na časový interval mezi darem a proti-darem, který funguje jako clona mezi těmito akty, které se pak jeví jako na sobě nezávislé. Členové indiánského kmene Munduruků nemusí mít obavy z toho, že pokud se jim nepodaří sklídit úrodu nebo neuloví dostatečný úlovek, tak bude jejich rodina o hladu. Ostatní lidé z vesnice se s nimi totiž podělí o to, co jim zrovna chybí. Obdarování se řídí příbuzenskými vztahy, v praxi to znamená, že Mundurukové mohou chtít po svém příbuzném nebo sousedovi větší dar, než po někom z opačné společenské modiey. (Murphy, 2004). Ráda bych uvedla příběh, který popisuje Soukup, 2011. Kanadský antropolog Richard Lee, který pobýval mezi Křováky na terénním výzkumu, se rozhodl obdarovat domorodce masem. Řekl jim, že koupil toho největšího vola, Křováci se ale neradovali a tvrdili mu, že vůl je jen kost a kůže. Lee byl reakcemi velmi překvapen, po vydatné hostině se jednoho z nich zeptal, proč dárek tolik pomlouvali. Odpovědí mu bylo: „ Muž, který rozdá mnoho masa, se začne považovat za náčelníka a chová se k nám jako ke sluhům. Odmítáme každého, kdo se chlubí, jeho pýcha by totiž mohla přerůst v to, že někoho zabije. Tím, že mluvíme o mase jako bezcenném, ochlazujeme jeho srdce a on zkrotne“. Na tomto příběhu můžeme pozorovat princip reciprocity a zkoumat otázky adekvátnosti darů.

Systém přerozdělování funguje v mnoha částech Melanésie tak, že nadbytečná potrava je předávána do rukou náčelníků, kteří je prostřednictvím hostin a darů rozdávají (Murphy, 2011).

Jak píše Mauss v r. 1998, dárky nemusí být předávány jen mezi lidmi navzájem, ale také lidé darují dary bohům nebo přírodě. Tento rituál můžeme pozorovat u Eskymáků žijících na Sibiři, západní Aljašce nebo na břehu Behringovy úžiny. Dary věnují duším mrtvých, bohům, zvířatům a přírodě.

Potlač, amerikanismus, který vzešel z indiánského nářečí v severozápadní oblasti USA. Potlač nebo také potlach, indiánské shromáždění nebo oslava je dobrým příkladem toho, že

touha po bohatství je prostředkem k získávání prestiže. Potlač sestává z hostin a družné zábavy, při které se předávají dary mezi soupeřícími skupinami a potvrzuje se tak hodnota jejich členů. K této tradici patří i demonstrativní pálení kánoí, nádob z velrybího oleje nebo dokonce i domů. (Dohnalová, Malina, 2006; Murphy, 2008). Můžeme pozorovat, že „nerovnocennost darů vede k nerovnocennosti společenského postavení, dárce si odměnu vybere v podobě prestiže a štědrost se ve skutečnosti může stát sobeckým nebo dokonce pomstychtivým činem“ (Murphy, s. 147, 2008). Dohnalová dodává, že kromě zvyšování prestiže je potlač významný z hlediska upevňování integrity celé skupiny a uvědomování si historie vlastní příbuzenské skupiny.

Trochu jinou povahu mají dary na Polynéských ostrovech v Tichém oceánu. Smluvní dary jsou jednak vázány k manželství, narození dítěte, obřizce nebo nemoci, ale také zde najdeme prvky potlače. Jednak to je prvek cti a prestiže („many“), který plyne z bohatství, ale také prvek dar opětovat, pokud nechceme o dar, talisman přijít. Jak dále vysvětluje Mauss 1999, potlač tu postrádá lichvářský charakter, přesto však neoplatení daru vede ke ztracení „many“ a pod tímto trestem je dary vhodné oplácet. Chybí tu ale prvek soupeření a ničení, jak tomu u potlačů bývá. Výraz „tonga“ označuje dary, které se dostávají do manželství a skrze narozená děvčata putují do dalších rodin. „Tonga“ mohou být rohože, ozdoby a talismany. „Oloa“ jsou předměty náležící manželovi a jsou to například nástroje. „Tonga jsou alespoň v teorii práva a náboženství Maorů pevně spjata s osobou, rodem, půdou, jsou nositeli „many“, magické, náboženské a duchovní síly“ (Mauss, s. 20, 1998). K pojmu „tonga“ a „oloa“ se váže další nový pojem a tím je „hau“, což jev překladu dech nebo duše, čili duch věcí, lesa a zvíře, která v něm žije. Pokud mi někdo daruje dar (thonga) a já tu věc dám někomu třetímu, potom musí věc, kterou dostanu od tohoto člověka na oplátku, vrátit zpátky prvnímu člověku. Tato věc má totiž stejného ducha (Hau) jako thonga, kterou jsem dostala. Pokud bych tedy tuto věc nevrátila, mohlo by se mi stát něco špatného, nebo bych mohla umřít. Z toho vyplývá, že každý dárek (thonga) má svou duši (hau) a pomocí takového daru jsme napojeni na člověka, který nám ho daroval.

Velký potlač s názvem kula se diferencoval na východním cípu Nové Guiney. Tento propracovaný systém směny zahrnuje všechny kmeny žijící na těchto ostrovech, některé přímo a jiné nepřímo. Tento obchod mezi ostrovy rozděluje prodávané předměty do dvou kategorií, z nichž první obsahuje předměty denní potřeby, například potraviny. Druhou kategorií jsou cenné předměty, které se nazývají kula a jedná se o náhrdelníky a náramky. Tyto předměty kula jsou předměty rituálními a jejich cena vzrůstá úměrně s jejich stářím. Obchod kula se řídí tradičními pravidly. S náramky se obchoduje proti směru hodinových ručiček a s náhrdelníky naopak po směru hodinových ručiček. Náramky se mohou měnit jen za náhrdelníky a naopak. Obyvatelé ostrovů jsou k sobě nepřátelští, ale obchodníkům, kteří přijeli měnit zboží, poskytují vždy ochranu (Murphy, 2008). Důvod existence tohoto složitěho obchodu vysvětluje Murphy takto: „Kula zabraňuje obyčejným lidem v přístupu k obchodu, a tak podporuje a ochraňuje stávající třídní strukturu (Murphy, s. 144, 2008)“.

Za zmínku stojí „němý obchod“, který probíhal v minulosti mezi kanadskými Eskymáky a sousedy z Athabasky. Jelikož měli mezi sebou tyto dvě skupiny nepřátelské vztahy, vyhýbali se fyzickému kontaktu. Tuto situaci řešili tak, že na obchodních místech nechávali zboží a po nějaké době se vrátili a zkontrolovali, co jim tam druhá skupina zanechala. Pokud byli spokojeni s tím, co dostali, věci si odnesli. Pokud ne, vrátili se domů a čekali, až jim tam druhá skupina přidá ještě další zboží. Mezi západoafrickými kmeny u řeky Niger měl zase němý obchod funkci uchovat v tajnosti naleziště zlata (Murphy, 2011)

Ekonomické systémy napříč různými společnostmi jsou velmi rozdílné a řídí se svými vlastními specifickými pravidly. Tyto systémy jsou velmi rozmanité a rozdílné ve srovnání s moderními ekonomickými systémy. Ve své podstatě se ani srovnávat nedají, protože se řídí vlastními kulturními vzorci, které mají nejen ekonomický, ale často i společenský a politický význam.

Použité zdroje:

Murphy, Robert F. (2008) *Úvod do kulturní a sociální antropologii*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon

Dohnalová, M., Malina, J. (2006) *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno: Cerm

Bourdieu, P. (1998) *Teorie jednání*. Praha: Karolinum

Soukup, V. (2011) *Antropologie, teorie člověka a kultury*. Praha: Portál